

УДК 342.7(477)

О.О. ЧУБ, канд. юрид. наук, доц., Національний юридичний університет України імені Ярослава Мудрого

ТИПИ ПРЕДСТАВНИЦЬКОГО МАНДАТУ: ЄВРОПЕЙСЬКЕ БАЧЕННЯ І СУЧАСНА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ

Ключові слова: представництво, імперативний мандат, вільний мандат, партійно-залежний мандат, відкликання кандидатів і депутатів

У будь-якому політичному суспільстві, розмір якого вимагає певного «розподілу праці» між тими, ким керують, і тими, хто керує, *теорія представництва* міститься в самому серці демократії. Виборча система перебуває у центрі, оскільки її завдання полягає в тому, щоб перетворити волю суверенного народу у визначенні його законних представників, які несуть відповідальність від його імені за нагляд за виконавчими і законодавчими актами, і, хоча і не наділені зобов'язальним мандатом, є підзвітними у наступному раунді виборів (пар.1 [1]).

Теоретичне підґрунтя для дослідження проблем представництва, демократичної легітимності викладене у працях таких західних дослідників, як Ю. Габермас, Ф. Гайек, С. Гантінгтон, О. Гьофе, Р. Даль, М. Дюверже, Д.Л. Коен, Б. Манен, Дж. Медісон, П. Петті, М. Прело, Дж. Сарторі, Е. Сіес; таких вітчизняних учених-правознавців, як М.О. Баймуратов, Ю.Г. Барабаш, А.З. Георгіца, В.С. Журавський, Н.В. Заяць, Л.Т. Кривенко, П.Г. Манжола, О.Г. Мурашин, В.М. Шаповал, В.Ф. Погорілко, В.В. Речицький, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, М.В. Цвік та ін.

Мета дослідження – на підставі вивчення відповідної літератури, законодавства України, рішень Європейського суду з прав людини, актів «м'якого права» – формулювань європейських авторитетних продемократичних та правозахисних установ (ОБСЄ/БДПЛ,

ПАРЄ, Венеціанської Комісії) виокремити засади сучасного європейського бачення щодо питань, пов'язаних із теорією народного представництва, типів представницького мандату, їх залежності від різновидів виборчих систем для подальшого зіставлення з особливостями сучасної української конституційно-правової практики. Новизна роботи полягає в дослідженні зазначених питань у практичному конституційно-правовому ракурсі.

Описуючи метаморфози представницького правління, Бернар Манен відзначає [2, с.241, 271–275], що розрив між урядом і суспільством, між представниками й тими, кого представляють, зважаючи на все, зростає; має місце персоналізація електорального вибору; вибори зберігають елітистський характер; сутність і середовище сучасної урядової діяльності все більше вимагає дискреційних повноважень; відповідно кандидатам логічніше пропонувати свою здатність приймати потрібні рішення, замість того щоб зв'язувати собі руки конкретними обіцянками. Століття голосування за програми кандидатів, швидше за все, пройшло, але, можливо, починається століття голосування за результатами діяльності політика (сьогодні домінує «реактивний» вимір голосування).

Моріс Дюверже, один із розробників сучасної теорії політичних партій, зазначав, що вся доктрина представництва докорінно видозмінена розвитком партій. Мова не йде більше про діалог між виборцем та обраним, нацією і парламентом: між ними стоїть третій, що радикально змінює природу їх відносин. Перед тим як бути обраним своїми виборцями, депутат обирається партією: виборці ж лише ратифікують цей вибір, і обраний отримує подвійний «мандат»: від партії та від своїх виборців. Партії виражають громадську думку, але не меншою мірою вони ж її утворюють; вони її формують, але вони ж її деформують [3, с.428–429, 455].

По суті, те, що поставлено на карту при демократичному відборі осіб для управління шляхом виборів, може бути оцінене в трьох відношеннях: (1) незалежності кандидатів, а отже, майбутніх обраних представників, від-

носно політичної машини, (2) соціальної справедливості при відборі та (3) оновлення правлячої еліти. Ступінь, до якої кандидати й обрані представники залежні від партійної машини, прямо залежить від виборчої системи. У багатомандатних виборчих округах найважливішим є перш за все отримати місце у списку кандидатів. Дійсно, чи з'явиться кандидат у списку, майже завжди залежить від бажання місцевого та/або національного партійного керівництва (пар.91 [1]). За системами пропорційного представництва, порядок у списку визначає розміщення мандатів, інакше, мандати розміщуються на підставі преференційних голосів за кандидатів.

Термін «імперативний мандат» *stricto sensu* включає можливість для виборців контролювати обраних представників, надаючи їм накази та маючи можливість дострокового відкликання з посади. Питання про дострокове відкликання партіями з'явилося у цьому контексті пізніше. Імперативний мандат у класичному розумінні в європейських країнах прямо забороняється або не застосовується. Подібна позиція тепер формулюється щодо нововиниклих питань про партійний вплив.

У європейських країнах загальноприйнятою і поширеною є теорія *вільного мандата* представників. Згідно з нею члени парламенту розглядаються як представники всього народу і відповідальні тільки перед своїм сумлінням (пар.7 [4]). Є небагато країн серед членів Ради Європи, які мають законодавство, що надає владу політичним партіям примусити членів виборних органів піти у відставку, якщо вони змінюють свою політичну належність. Ці механізми є наближеними до моделі «*party related mandate*» – партійно пов'язаного (залежного, керованого) мандату, що є або був характерний в країнах, таких як Індія або Південна Африка, завданням якого є запобігання масовому перекрученню волі виборців за допомогою «партійного перемикання». Венеціанська Комісія послідовно переконувала, що втрата представництва через «*crossing the floor*» або «*switching party*» (дослівно «зміни поверху» чи «перемикання

партії» – тобто «перебіжництво») суперечить принципу вільного і незалежного мандата. Незважаючи на те, що мета, яка переслідується такого роду заходами (тобто, запобігання «продажу» мандатів), може бути «співчутливо обдумана», основний конституційний принцип, який забороняє імперативний мандат або будь-яку іншу форму політичного позбавлення представників їх мандатів повинен переважати як наріжний камінь Європейського демократичного конституціоналізму [4–7].

Автоматична втрата парламентського місця, коли обраний член парламенту переміщається зі свого оригінального парламентського утворення до іншого, відображує точку зору, що він є делегатом, що складає частину політичного об'єднання, а не представником, обраним для того, щоб вільно виконувати свій розсуд (дискрецію) на час дії конкретного складу законодавчого органу (легіслатури) (пар.12 [5]). Як зазначається, запровадження елементів партійно-пов'язаного мандату тягне за собою установа виняткової ролі для партій представляти виборців та явне порушення європейської традиції вільного мандату парламентарів. Представницький мандат робить представника незалежним від його чи її партії, як тільки він обраний (пар.56 [8]).

Як специфічний приклад, наводиться виборчо-парламентська практика Сербії. Ст.84 Закону про вибори членів національного парламенту Республіки Сербія дозволяла партії довільно вибирати, які кандидати з її списку стають парламентарями, *після виборів*, замість визначення порядку кандидатів заздалегідь. Це положення настійно критикувалося Венеціанською Комісією та ОБСЄ/БДПЛ, оскільки обмежує прозорість (транспарентність) системи голосування і дає політичним партіям непропорційно сильну позицію *vis-à-vis* з кандидатами [9]. У попередній версії сербського Закону ст.88 встановлювала, що мандат обраного члену парламенту припинявся, якщо він/вона припиняв членство у політичній партії або коаліції. Конституційний суд Сербії 27.05.2003 р. визнав параграфи 1 та 9 ст.88 неконституційними.

Поза Європою імперативний мандат існує у таких країнах, як Китай, Індія, Нігерія, Південна Африка, Куба, В'єтнам чи Північна Корея. Партиїно-керований мандат законодавчо закріплений лише у країнах зі слабкими демократичними традиціями: Білорусі, Габоні, Ефіопії, Замбії, Зімбабве, Індонезії, Екваторіальній Гвінеї, Малаві, Намібії, Республіці Сейшели, Фіджі, Філіппінах, Шрі-Ланці (право відкликання депутата мають партії), Котд'Івуарі, Тринідаді і Тобаго, Ямайці (партії мають право ініціювати відкликання депутата) і, віднедавна, в Україні [10, с.9].

Якщо звернутись до відправних положень міжнародних актів з прав людини, що відображують засади співвідношення між процесом виборів і наступним статусом народних представників, неможна не зазначити ч.3 ст.21 Загальної декларації прав людини 1948 р.: воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування. У ст.25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.: кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації і без необґрунтованих обмежень право і можливість... (b) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців. У ст.3 Першого протоколу до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) 1952 р.: Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

Правові позиції Європейського суду з прав людини (як частина національної доктрини права, у тому числі виборчого), спрямовані на захист прав кандидатів у депутати, викладені,

зокрема, у рішеннях «Російська консервативна партія підприємців проти Росії» («неприпустимим є зняття кандидатур усіх кандидатів за списком через відмову від участі у виборах одного з трьох перших кандидатів у цьому списку») [11], «Абіль проти Азербайджану», «Атакіші проти Азербайджану» («неприйнятним є зняття з виборчих перегонів кандидата, який виграв на виборах, на підставі анонімних скарг») [12], «Лікуресос проти Греції» («таким, що порушує статтю 3 Першого протоколу до Конвенції, є скасування результатів виборів стосовно особи через застосування до неї зворотної дії закону») [13]. Європейський суд визнав неприйнятною як необґрунтовану заяву, в якій заявники скаржились на порушення їх прав у зв'язку з проведенням виборів за закритими списками кандидатів, оскільки порядок у списку визначали партії, а вони не мали можливості віддати перевагу конкретному кандидату. Суд дійшов висновку, що виборча система на основі закритих виборчих списків не порушує вимоги статті 3 Першого протоколу з огляду на широкі межі розсуду держави (справа «Саккомано та інші проти Італії», ухвала від 13.03.2012 р.) [14].

Вищезазначені засади теорії народного представництва сприйняті Україною, включені до Конституції: ч.2 ст.5 про народ як єдине джерело влади, ст.69 про здійснення народного волевиявлення через вибори, референдуми та інші форми безпосередньої демократії, ст.79 про текст присяги народних депутатів України («дбати про добробут Українського народу», «в інтересах усіх співвітчизників») та ін. Конституційний Суд України підтвердив їх розуміння низкою рішень стосовно народовладдя (Рішення від 05.10.2005 р. № 6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом, Рішення від 26.02.1998 р. № 1-рп/98 у справі про вибори народних депутатів України; Рішення від 25.03.1998 р. № 3-рп/98 у справі про тлумачення Закону України «Про вибори народних депутатів України» та ін.). Якщо бути послідовними, логічно слідувати й теорії вільного представницького мандата.

Думка Венеціанської Комісії стосовно дострокового припинення депутатського мандата послідовно і однозначно викладена у низці висновків щодо України: Консолідований висновок щодо проекту конституційної реформи в Україні, прийнятий Венеціанською Комісією на її 47 пленарній сесії 6–7 липня 2001 року, CDL-INF (2001)11; Висновок щодо трьох проектів Законів, що пропонують внесення змін до Конституції України, ухвалений Венеціанською Комісією на її 57 пленарній сесії 12–13 грудня 2003 р., CDL-AD (2003)19; Висновок щодо змін до Конституції України, прийнятих 8.12.2004, ухвалений Венеціанською Комісією на її 63 пленарній сесії 10–11 червня 2005 р., CDL-AD (2005)015; Висновок щодо змін до законодавства стосовно статусу депутатів Верховної Ради АРК та місцевих рад в Україні CDL-AD(2007)018; Висновок щодо проекту змін до Закону України «Про статус народного депутата України», схвалений Комісією на 72-му пленарному засіданні 19–20 жовтня 2007 р., CDL-AD(2007)031; Висновок щодо змін до Закону України про вибори народних депутатів стосовно виключення кандидатів з партійних списків (від 13.06.2016 р. № 846/2016) CDL-AD(2016)018.

Існує загальна згода, що мандати повинні належати у правовому сенсі саме окремим членам парламенту, а не партіям чи їх блокам. У цьому полягає суть принципу *вільного мандата*, який може бути втрачений лише у виняткових, ясно визначених випадках (пар.190 [1]). Будучи обраними, депутати мають бути відповідальні перш за все перед виборцями, які їх обрали (через механізм переобрання на наступних виборах), а не перед політичною партією. Це впливає з того факту, що вони отримують мандат від народу, не від політичної партії [7].

ПАРЄ підтверджує позицію, що відкликання народних представників політичними партіями є неприйнятним у демократичній державі. Асамблея впевнена, що послідовна політична програма, відповідальне та віддане членство партії, а також прискіпливий відбір

партійних кандидатів є ефективнішими інструментами заохочення партійної та фракційної дисципліни (пар.9 [15]).

Як зазначила Венеціанська Комісія у Висновку щодо змін до Закону про вибори народних депутатів стосовно виключення кандидатів з партійних списків від 13.06.2016 р. № 846/2016 CDL-AD(2016)018, можливість їх дискваліфікації без особливих умов порушує конституційний принцип прямого виборчого права. Прийнятий закон дозволяє партіям анулювати результати виборів. Відповідно до загальноприйнятих принципів у сучасних демократіях, парламентський мандат належить індивідуально члену парламенту, оскільки він отримує його від виборців через загальні вибори, а не від політичної партії. Цей принцип у рівній мірі застосовується до кандидатів у партійних списках. Після того як вибори відбулись, немає різниці між тими у виборчому списку, хто вважається обраним і тими, хто вважається необраним (пар.15, 21 [6]).

Політичні партії мають бути вільні у встановленні своєї внутрішньої організації і правил відбору партійних лідерів і кандидатів, оскільки це вважається інтегральною (невід'ємною) частиною *концепції асоціативної автономії* (пар.5 [16]). При цьому партійні програми й статuti не є угодами, зобов'язальними у правовому відношенні, їх дотримання не можна вимагати у правовому порядку, і європейські держави покладаються на принцип представницької демократії, який виключає партійно-залежний мандат (пар.47 [17]). Настанови щодо регулювання діяльності політичних партій ОБСЄ, Венеціанської Комісії ясно вказують, що «партіям треба заборонити змінювати порядок кандидатів всередині виборчого списку після того як голосування відбулося» (пар.129 [18]). Оскільки результат цього – партія стає більш впливовою, ніж воля електорату, й ця влада здійснюється без особливого обмеження або критеріїв.

Якщо стосовно позбавлення депутатського мандата зазначається, що воно суперечить принципу вільного і незалежного депутатсь-

кого мандата [19], (пар.19–22 [20]), (пар.10–13 [21]), хоч і пояснюється необхідністю зміцнити партійну дисципліну, протидіяти політичній корупції, забезпечити стабільність і ефективність партійних фракцій, мінімізувати «перебіжництво» і найкраще б щоб регулювалося добровільними міжпартійними угодами (не приймати до фракції «перебіжчика»). То стосовно кандидатів у депутати однозначно наголошується, що без конкретних підстав, на партійний розсуд, без права на оскарження таке позбавлення є недемократичним.

Свобода мандата передбачає право депутата йти за своїм сумлінням. Членство у парламентській групі не має того ж статусу, як статус депутата, обраного народом. Ця відмінність є вирішальною для парламенту, який представляє народ, депутати якого підкоряються їхньому сумлінню та присязі. Відмінність між членством у парламентській групі та парламентським мандатом як таким також вирішальна для внутрішньої демократії всередині парламентських груп, оскільки захищає, як останній порятунок, свободу депутатського мандата [17], (пар.1 [19]).

Конституція і закони України не допускають втручання держави в особі її органів у внутрішні партійні процедури. Якщо оскаржити внутрішньопартійні питання у суді неможливо (наприклад, невключення до партійного списку від самого початку виборчого процесу), то коли йдеться про уже обраного народом кандидата, питання уже не може розцінюватись як суто внутрішньопартійне. Можливість виключати зі списку кандидатів навіть після оголошення результатів виборів може дорівнюватися можливості для партії позбавляти депутатського мандата, адже результат виборів заздалегідь непередбачуваний, й ті кандидати, що не взяли участь у розподілі депутатських мандатів, ймовірно могли її взяти, або можуть взяти у майбутньому. Після оголошення результатів виборів список партії – частина результату виборів, який не має змінюватися рішенням партійного з'їзду.

За формулюванням ч.2 ст.81 нині чинної Конституції України (1996/2004/2014), повно-

важення народного депутата України припиняються достроково у разі (п.б) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії, до складу депутатської фракції цієї політичної партії або виходу народного депутата України зі складу такої фракції (але не виключення). Й хоча ця підстава відсутня у ст.4 чинного Закону «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. № 2790–XII із змінами; гл. 36 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом від 10.02.2010 р. № 1861–VI із змінами, беручи до уваги найвищу юридичну силу Основного Закону, на це неможна не зважати. Демократичність цього конституційного положення категорично заперечувалася Венеціанською комісією, ОБСЄ, ПАРЄ, однак залишається у тексті чинної Конституції України. Більш докладному вивченню конституційно-правового регулювання питань, пов'язаних із «відкликальними» елементами мандату народних депутатів України, їх співвідношення з європейськими нормами буде присвячене окреме дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Report on electoral systems. Overview of available solutions and selection criteria, adopted by the Venice Commission at its 57th Plenary Session (Venice, 12–13 December 2003), CDL-AD(2004)003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eods.eu/library/VC_Report%20On%20Electoral%20Systems.pdf.
2. Манен Б. Принципы представительного правления / Манен Б. – СПб. : Изд-во Европ. ун-та, 2008. – 324 с.
3. Дюверже М. Политические партии / Дюверже М. – Пер. с франц. – М. : Академический Проект, 2002. – 560 с.
4. Opinion on the Law on Amendments to the Legislation concerning the Status of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and of Local Councils in Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 71st Plenary Session (Venice, 1–2 June 2007), CDL-AD(2007)018 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)018-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)018-e).

5. Ukraine – Opinion on the Amendments to the Law on elections regarding the exclusion of candidates from party lists, adopted by the Council of Democratic Elections at its 55th meeting (Venice, 9 June 2016) and by the Venice Commission at its 107th Plenary session (Venice, 10–11 June 2016), CDL-AD(2016)018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)018-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)018-e).

6. Report on the imperative mandate and similar practices, adopted by the Council for Democratic Elections at its 28th meeting (Venice, 14 March 2009) and by the Venice Commission at its 79th Plenary Session (Venice, 12–13 June 2009), CDL-AD(2009)027 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)027-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)027-e).

7. Opinion on the Draft Constitution of Ukraine prepared by a Working Group headed by Mr V.M. Shapoval, adopted by the Venice Commission at its 75th Plenary Session (Venice, 13–14 June 2008), CDL-AD(2008)015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)015-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)015-e).

8. Report on the Participation of Political Parties in Elections, adopted by the Council for Democratic Elections at its 16th meeting (Venice, 16 March 2006) and the Venice Commission at its 67th plenary session (Venice, 9–10 June 2006), CDL-AD(2006)025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2006\)025-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2006)025-e).

9. Joint Recommendations on the Laws on Parliamentary, Presidential and Local Elections, and Electoral Administration in the Republic of Serbia by the Venice Commission and OSCE/ODIHR, adopted by the Venice Commission at its 66th Plenary Session (Venice, 17–18 March 2006), CDL-AD(2006)013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2006\)013-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2006)013-e).

10. Природа представницького мандату: українська практика та зарубіжний досвід: Інформаційно-аналітичні матеріали / О. Сіньокий, Д. Ковриженко. – К. : Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2009. – 29 с.

11. European Court of Human Rights. Press release 019(2007) 11.01.2007, issued by the Registrar. Chamber Judgment «Russian Conservative Party of Entrepreneurs v. Russia» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1080451&Site=COE&direct=true>.

12. European Court of Human Rights. Case of Atakishi v. Azerbaijan (Application no. 18469/06), Strasbourg, 28 February 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>.

13. European Court of Human Rights. Press release 346(2006) 15.06.2006, issued by the Registrar. Chamber Judgment «Lykourazos v. Greece» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1010345&Site=COE&direct=true>.

14. European Court of Human Rights. Case of Saccomanno and Others v. Italy (Application no. 11583/08), Strasbourg, 13 March 2012 (decision on the admissibility) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110318#{"fulltext":\["saccomanno 2012"\],"itemid":\["001-110318"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110318#{).

15. Резолюція 1549 (2007) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про функціонування демократичних інституцій в Україні», ухвалена у Страсбурзі (Французька Республіка) 19.04.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_760.

16. Report on the method of nomination of candidates within political parties, adopted by the Council for Democratic Elections at its 51th meeting (Venice, 18 June 2015) and by the Venice Commission at its 103rd Plenary Session (Venice, 19–20 June 2015), CDL-AD(2015)020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2015\)020-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)020-e).

17. Code of Good Practice in the Field of Political Parties, adopted by the Venice Commission at its 77th Plenary Session (Venice, 12–13 December 2008), CDL-AD(2009)002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)002-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)002-e).

18. Guidelines on Political Party Regulation by OSCE/ODIHR and Venice Commission, adopted by the Venice Commission at its 84th Plenary Session, (Venice, 15–16 October 2010), CDL-AD(2010)024 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)024-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)024-e).

19. Consolidated Opinion on the Ukraine Constitutional Reform Project, adopted by the Venice Commission at its 47th Plenary Meeting

(Venice, 6–7 July 2001), CDL-INF(2001)11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF\(2001\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-INF(2001)011-e).

20. Opinion on Three Draft Laws Proposing Amendments to the Constitution of Ukraine, adopted by the Venice Commission at its 57th Plenary Session (Venice, 12–13 December 2003), CDL-AD(2003)19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2003\)019-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2003)019-e).

21. Opinion on the Amendments to the Constitution of Ukraine Adopted on 8.12.2004, adopted by the Commission at its 63rd plenary session (Venice, 10–11 June 2005), CDL-AD(2005)015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2005\)015-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2005)015-e).

Чуб О. О. Типи представницького мандату: європейське бачення і сучасна практика в Україні / О. О. Чуб // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 260–266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_48.pdf

Досліджені основні різновиди представницького мандату: імперативний, вільний. Вказано на відмінність змісту імперативного та партійно-залежного мандату депутата національного парламенту. Проаналізовано проблеми, пов'язані із практикою відкликання кандидатів і депутатів, у тому числі в Україні, її співвідношення з європейською теорією народного представництва.

Чуб Е.А. Типы представительского мандата: европейское видение и современная практика в Украине

Исследованы основные разновидности представительского мандата: императивный, свободный. Указано на отличие содержания императивного и партийно-зависимого мандата депутата национального парламента. Проанализированы проблемы, связанные с практикой отзыва кандидатов и депутатов, в том числе в Украине, ее соотношение с европейской теорией народного представительства.

Chub O.O. Types of Representative Mandate: European Vision and Modern Practice in Ukraine

Basic varieties of representative mandate are researched: imperative, free. The difference of maintenance between imperative and party-related mandate of deputy of national parliament is indicated. Problems, related to practice of recall of candidates and deputies, including Ukrainian, its correlation with the European theory of people representation are analyzed.